

Чернадчук Т.О.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного та інформаційного права
Сумського національного аграрного університету

УДК 340.13

ПІДСТАВИ ВИНИКНЕННЯ, ЗМІНИ ТА ПРИПИНЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ БАНКІВСЬКИХ ПРАВОВІДНОСИН

Банківська діяльність є видом та складовою частиною фінансової діяльності держави. Складність банківської діяльності полягає в тому, що вона охоплює обіг як державних, так і приватних фінансів, причому зв'язок між ними часто є міцним і нерозривним. Суть банківської діяльності у фінансовій сфері полягає в тому, щоб, враховуючи закони ринкової економіки, впливати на розвиток кредитно-фінансових інститутів, сприяти отриманню ними прибутків, а завдяки цьому підтримувати стабільність усієї кредитно-банківської системи та довіру до неї з боку населення. І водночас здійснювати державний вплив через банківську систему на економічну діяльність суб'єктів господарювання та впливати на зростання обсягу державних фінансів, їхній подальший обіг у фінансовій сфері.

Фінансова і банківська діяльність нерозривно пов'язані з політичним і економічним станом держави. Це ті галузі діяльності, де динамічно й активно знаходять відображення всі позитивні та негативні явища, що відбуваються в економіці. Екстенсивний розвиток банківської сфери об'єктивно зумовив необхідність розробки і впровадження адекватних систем автоматизації банківських операцій. Швидкими темпами формується ринок програмно-технічних комплексів автоматизації банківської діяльності, що потребує впровадження сучасних інформаційних технологій.

Підвищенню якості інформаційного обслуговування банківських операцій сприяє той факт, що банківська діяльність, як і фінансова, належить до тієї області, де традиційно поширені сучасні інформаційні технології та системи автоматизації. Досягнутий високий рівень автоматизації банківської діяльності, її подальший розвиток зумовлюються, зокрема такими чинниками: великим об'ємом розрахункових операцій, накопиченим досвідом автоматизації фінансових операцій, забезпеченістю інформаційними та обліковими програмними комплексами і системами. У банківській діяльності активніше впроваджуються принципово нові види банківських послуг: фондові й карткові операції; трастові, іпотечні, торгові операції, інвестиційна діяльність, міжнародні платежі, надання послуг через мережу Internet, яка стає частиною сучасних банківських технологій.

Варто зазначити, що розвиток банківських відносин залежить від ефективного застосування системи методів управління банківською діяльністю, яке пов'язане з інформацією. Усі суб'єкти банківської діяльності потребують відповідної інформації, яка

є обов'язковою умовою здійснення ними будь-яких управлінських дій. Лише за наявності певної інформації, в першу чергу, банківської, можна успішно здійснювати прогнозування банківської діяльності, планування, регулювання тощо, тобто елементи управління банківською діяльністю, які створюють загальні умови управління, а також управлінські рішення, їх виконання, контроль виконання управлінських рішень, тобто елементи управління, які складають його цикл. Відсутність у суб'єктів управління відповідних відомостей обмежує їхні можливості діяти відповідним чином, а їхні дії можуть виявитися невідповідними (помилковими, неефективними, деліктними тощо) [1, с. 40].

Широке застосування новітніх інформаційно-комп'ютерних засобів і телекомунікаційних мереж, розвиток інформаційно-комп'ютерних технологій сприяли підвищенню ролі інформації і формуванню нового ресурсу життєзабезпечення діяльності людей – інформаційного ресурсу. Ці процеси призвели до трансформації, сформованих традиційних для права соціальних норм і відносин та появи нових відносин, що відбивають особливі умови і правила поведінки різних суб'єктів в електронно-інформаційному середовищі, тобто інформаційних правовідносин. Дослідженню самого поняття інформаційних правовідносин, їхнього змісту, підстав виникнення, зміни та припинення присвятили чимало уваги українські та іноземні науковці. Зазначені проблеми розглядали в своїх наукових працях І.В. Арістова, В.А. Копилов, О.В. Кохановська, М.М. Рассолов та інші. У свою чергу, глибоке та різнобічне розуміння інформаційних правовідносин у банківській сфері стає можливим внаслідок виявлення та розкриття не лише особливостей їхнього суб'єктного складу, об'єктів, а й причин та підстав їхнього виникнення, зміни та припинення, що сьогодні потребує відповідної уваги. Виникнення, зміна і припинення банківських правовідносин пов'язано з юридичними фактами, тобто подіями і діями, передбаченими нормами банківського права. Тому виникла як теоретична, так і практична потреба дослідити юридичні факти як підстави розвитку інформаційних правовідносин у банківській сфері.

Метою статті є виявлення особливостей прояву загальних властивостей юридичних фактів в інформаційно-банківській сфері, виявлення власних особливостей цих фактів в інформаційному та банківському праві, стану їх нормативного закріплення в гіпотезах норм інформаційного та банківського права.

Юридичний факт (лат. *factum* – зроблене, дія, подія, вчинок) – передбачені в законі певні життєві обставини чи ситуації, з якими пов'язують виникнення, зміну або припинення конкретних правовідносин. Юридичними називають лише ті факти, які тягнуть за собою певні правові наслідки, конкретизують зміст взаємних прав та обов'язків, відповідних суб'єктів права. Юридичні факти поділяються на дві групи: події і дії. Події – юридично значимі факти, що виникають незалежно від волі людей (природна смерть людини, закінчення строку, знищення майна в результаті стихійного лиха тощо). Дії – життєві факти, які є результатом волевиявлення свідомої діяльності або поведінки людей. Вони, у свою чергу, поділяються на правомірні (відповідають приписам правових норм), неправомірні (суперечать закону і є правопорушеннями) і бездіяльність [2, с. 981]. У науковій та навчальній літературі під юридичними фактами розуміються конкретні життєві обставини, які спричиняють відповідно до норм права настання тих чи інших правових наслідків – виникнення, зміну чи припинення правовідношення [3, с. 5]. Натомість, О.О. Красавчиков під юридичними фактами розуміє певний комплекс різних за характером явищ, взаємодія яких спричиняє рух правовідношення. У подальшому науковець слушно зауважує про необхідність розмежування таких понять як «передумови» і «підстави» розвитку правовідношення, виділяючи три основні категорії: нормативні передумови, правосуб'єктні передумови та фактичні підстави виникнення, зміни та припинення правовідношення [4, с. 50–51]. Нормативними передумовами є норми права, а правосуб'єктні включають правоздатність та дієздатність суб'єктів правовідносин. А оскільки в нормах права закріплюється міра поведінки суб'єктів, а правосуб'єктність визначається уповноважуваними, зобов'язуваними та забороняючими нормами права, тобто правосуб'єктність встановлюється нормами права, виділяти в окрему групу правосуб'єктні передумови, на нашу думку, є недоцільним.

Фактичну підставу руху правовідносин складають юридичні факти, під якими розуміються факти реальної дійсності, з наявністю або відсутністю яких норма права пов'язує юридичні наслідки: виникнення, зміну або припинення прав та обов'язків у суб'єктів правовідносин [4, с. 51]. Наведене визначення змістовно суттєво не відрізняється від наведеного вище, оскільки реалізація юридичних прав та обов'язків здійснюється у правовідносинах, а послідовність реалізації забезпечує розвиток (зміну, виникнення та припинення) правовідношення. Однак у цьому визначенні є цікаве з наукової та практичної точок зору положення про факти реальної дійсності, з якими норма права пов'язує розвиток правовідношення. Такі факти дійсності мають бути передбачені гіпотезою норми права, інакше вони, будучи фактами реальної дійсності, не можуть бути юридичними фактами. Тому не всі факти впливають на правовідношення, а лише ті, що визначені нормативно-правовими актами і з якими законодавець пов'язує можливість реалізації суб'єктами їх-

ніх суб'єктивних юридичних прав та обов'язків. Як справедливо зазначається в юридичній літературі, в різних нормах права, а точніше, в їх гіпотезах держава визначає вид тих життєвих умов, обставин та фактів, які визнаються значимими у правовідношенні і які в обов'язковому порядку тягнуть за собою юридичні наслідки [6, с. 618].

Аналіз наявних визначень понять юридичних фактів дає змогу виділити такі їхні суттєві ознаки:

- це різні життєві обставини, умови та факти;
- визначаються гіпотезою норми права;

– є підставами виникнення, зміни та припинення правовідносин (реалізації суб'єктивних юридичних прав та обов'язків);

- забезпечуються державним примусом.

Таким чином, на нашу думку, можна запропонувати наступне узагальнене визначення поняття юридичних фактів. Юридичні факти – це передбачені гіпотезою норми права життєві обставини, умови та факти, наявність або відсутність яких спричиняє певні юридичні наслідки – виникнення, зміну або припинення правовідношення [7, с. 99].

Інформаційне банківське правовідношення може бути лише між конкретними особами, юридичні факти виступають «зв'язуючою ланкою» між нормою інформаційного права та суб'єктивними правами й обов'язками конкретного суб'єкта. Норма інформаційного права може бути застосована, а суб'єкти інформаційного права трансформуються в суб'єктів інформаційних правовідносин лише тоді, коли у суспільному відношенні є факти, що визнаються нормою інформаційного права юридичними, а точніше, передбачені її гіпотезою. Таким чином, норма інформаційного права поза юридичного факту не може ані наділити суб'єктів правами та обов'язками, ані звільнити їх від існуючого правового зв'язку. Норма інформаційного права лише створює юридичну можливість виникнення, зміни чи припинення (є передумовою) інформаційного банківського правовідношення. Вона вказує на ті конкретні умови, обставини, факти, за наявності яких виникає та розвивається правовий зв'язок. Саме тому норма інформаційного права є однією із загальних передумов виникнення, зміни чи припинення інформаційних банківських правовідносин. Натомість, юридичні факти реалізують створювану нормою інформаційного права можливість розвитку інформаційного банківського правовідношення: відповідно до приписів норм права спричиняють правові наслідки – виникнення, зміну чи припинення інформаційних банківських правовідносин. Таким чином, на відміну від норм права, як справедливо звертає увагу О.О. Красавчиков, юридичні факти можна розглядати як конкретну правову основу розвитку конкретних правовідносин [4, с. 76], зокрема й інформаційних банківських правовідносин. У розвитку інформаційних банківських правовідносин виявляється зв'язок та взаємодія між нормами інформаційного права та юридичними фактами і водночас виявляється різне значення нормативних передумов та фактичної підстави розвитку правових зв'язків.

На нашу думку, з урахуванням розвитку юридичної науки надати визначення юридичних фактів в інформаційному праві не можна без виявлення їхніх особливостей, що зумовлені сферою існування, але воно має базуватися на загальнотеоретичних підходах. З точки зору наявності матеріальних та ідеальних ознак юридичних фактів [6, с. 523], можна виділити такі дві групи ознак юридичних фактів в інформаційному праві.

Матеріальними ознаками юридичних фактів в інформаційному праві, на нашу думку, можна визнати такі:

– по-перше, вони є конкретними обставинами, що мають місце в інформаційній сфері банківської діяльності, певним чином виражені зовні (мають зовнішнє вираження або прояв). Відповідно до ст. 24 Закону України «Про банки і банківську діяльність» [8], Національний банк України може відмовити в акредитації представництва іноземного банку в разі порушення порядку акредитації, невідповідності поданих документів вимогам цього Закону або нормативно-правових актів Національного банку України, недостовірності наданої інформації або перевищення повноважень щодо сфер діяльності представництва. Отже, передумовою виникнення правовідносин є суб'єктивне право НБУ відмовити в акредитації представництва іноземного банку, а підставами виникнення цього правовідношення і, відповідно, реалізації цього суб'єктивного права, є наявність конкретних обставин, які описані гіпотезою правової норми, реально відбулися у площині банківської діяльності і мають зовнішній вираз, зокрема недостовірність наданої інформації;

– по-друге, вони виявляються в наявності або відсутності певних явищ матеріального світу. Юридичне значення можуть мати не лише позитивні (наявні), а й так звані негативні факти (відсутність в інформаційній сфері банківської діяльності явищ, передбачених гіпотезою правової норми). В останньому випадку йдеться про розвиток охоронного інформаційного банківського правовідношення;

– вони несуть інформацію про стан суспільних відносин, що складають предмет правового регулювання. Аналізуючи ознаки юридичних фактів, В.Б. Ісаков дійшов висновку про те, що вони несуть інформацію про стан суспільних відносин, які становлять предмет правового регулювання, виражені зовні, вказують на наявність чи відсутність певних явищ матеріального світу, спричиняють передбачені законом правові наслідки [3, с. 7–8]. На інформаційний аспект юридичних фактів звертається увага і у деяких визначеннях юридичних фактів. Можна навести таке визначення юридичних фактів – обставини, що несуть в собі інформацію про стан суспільних відносин, які входять у предмет правового регулювання, а також юридичними фактами виступають лише такі обставини, що прямо чи опосередковано зачіплюють права та інтереси особи, суспільства, держави та соціально-публічних утворень [9, с. 30]. За загальним правилом, юридичними фактами можуть бути лише такі обставини, які безпосередньо

або опосередковано зачіпають інтереси суспільства держави, соціальних груп або особи.

В юридичній літературі акцентується на тому, що друга група ознак пов'язана з моделлю юридичних фактів і розкриває нормативну, ідеальну сторону цього явища [6, с. 523], що дає підстави визначити ці ознаки як нормативні або абстрактні ознаки, до яких належать наступні.

По-перше, юридичні факти є обставинами, які безпосередньо або опосередковано передбачені нормами інформаційного та банківського права.

По-друге, юридичні факти зафіксовані у встановленій законодавством процесуальній формі.

По-третє, юридичні факти спричиняють передбачені законом правові наслідки, передусім виникнення, зміну та припинення правовідносин, але юридичний факт може спричинити й інші правові наслідки, наприклад, анулювати інші юридичні факти.

Таким чином, проведений аналіз дає змогу дійти висновку про те, що юридичні факти можна охарактеризувати як виражені зовні конкретні обставини, що мають місце в інформаційній сфері банківської діяльності, проявляються в наявності або відсутності певних явищ матеріального світу та несуть інформацію про стан суспільних відносин, що становлять предмет правового регулювання інформаційного права в сфері банківської діяльності, а також які безпосередньо або опосередковано передбачені нормами інформаційного та банківського права, що зафіксовані у встановленій законодавством процесуальній формі й спричиняють передбачені законом правові наслідки, передусім виникнення, зміну та припинення правовідносин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Чернадчук Т.О. Банківська діяльність як сфера виникнення та розвитку інформаційних правовідносин / Т.О. Чернадчук // Правовий вісник Української академії банківської справи. – 2013. – №1(8). – С. 39–43.
2. Великий енциклопедичний юридичний словник / За редакцією акад. НАН України Ю.С. Шемшученка. – К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2007. – 992 с.
3. Исаков В.Б. Юридические факты в советском праве / В.Б. Исаков. – М.: Юрид.лит., 1984. – 144 с.
4. Красавчиков О.А. Категории науки гражданского права. Избранные труды : в 2 т. / О.А. Красавчиков. – М. : Статут, 2005. – Т. 2. – 241 с.
5. Марченко М.Н. Проблемы теории государства и права : [учебник для студ. высш. учеб. заведений] / Марченко М.Н. – М. : ТК Велби, Проспект, 2007. – 768 с. – (Московский гос. ун-т им. М.В. Ломоносова).
6. Головистикова А.Н. Проблемы теории государства и права : [учебник] / Головистикова А.Н., Дмитриев Б.А., Гулиев В.Е. – М. : Изд-во Эксмо, 2005. – 872 с. – (Российское юридическое образование).
7. Чернадчук В.Д. Бюджетні правовідносини в Україні: поняття, класифікація та особливості структури: [монографія] / В.Д. Чернадчук. – Суми: Університетська книга, 2011. – 172 с.
8. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 07.12.2000 р. N 2121-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2121-14:paran390#n390>.

Чернадчук Т.О. ПІДСТАВИ ВИНИКНЕННЯ, ЗМІНИ ТА ПРИПИНЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ БАНКІВСЬКИХ ПРАВОВІДНОСИН

У статті розглянуто правові підходи щодо визначення юридичних фактів, з якими пов'язано виникнення, зміна і припинення банківських правовідносин, зокрема виявлення особливостей прояву загальних властивостей юридичних фактів в інформаційно-банківській сфері.

Ключові слова: інформаційні правовідносини у банківській сфері, юридичний факт, події, дії, матеріальні ознаки юридичних фактів, нормативні ознаки юридичних фактів.

Чернадчук Т.А. ОСНОВАНИЯ ВОЗНИКНОВЕНИЯ, ИЗМЕНЕНИЯ И ПРЕКРАЩЕНИЯ ИНФОРМАЦИОННЫХ БАНКОВСКИХ ПРАВООТНОШЕНИЙ

В статье рассмотрены правовые подходы к определению юридических фактов, с которыми связано возникновение, изменение и прекращение банковских правоотношений, в том числе, выявление особенностей проявления общих свойств юридических фактов в информационно-банковской сфере.

Ключевые слова: информационные правоотношения в банковской сфере, юридический факт, события, действия, материальные признаки юридических фактов, нормативные признаки юридических фактов.

Chernadchuk T.O. FOUNDATIONS OF EMERGENCE, MODIFICATION AND TERMINATION OF INFORMATION BANKING LEGAL RELATIONS

The article analyzes the reasons of emergence, modification and termination of banking legal relations. Attention is paid to the fact that legal facts, i.e. events and actions provided for by the rules of the Banking law are related to emergence, modification and termination of banking relationships. The analysis of existing definitions of legal facts allowed highlighting their essential features: different life circumstances, conditions and facts; they are defined by the rule of law hypothesis; are the basis for emergence, modification and termination of relationships; are provided by state coercion. Accordingly, a generalized definition of legal facts is suggested. Legal facts are the rule of law provided by a hypothesis, life circumstances, conditions and facts, the presence or absence of which entails certain legal consequences - the emergence, modification or termination of the legal relationship. It is noted that the information banking relationship may exist only between specific individuals; legal facts serve as a "connecting link" between the rule of information law and subjective rights and duties of a specific subject. It is emphasized that the rule of information law only creates the legal possibility of emergence, modification or termination (is a prerequisite for) of information banking legal relation. Instead, legal facts implement the possibility of the development of information banking legal relation provided by the rule of information law, namely - according to the requirements of the rule of law entail legal consequences - emergence, modification or termination of information banking legal relations. The features of the manifestation of the general properties of legal facts in information and banking area are revealed, the features of these facts in the information and banking law are discovered, the features of the status secured by hypotheses of the rule of information and banking law are determined. In its turn, this led to the conclusion that the legal facts can be described as the specific circumstances that occur in the information sector of banking, manifested in the presence or absence of certain phenomena of the material world and carry information about the state of social relations that make up the subject of legal regulation of information law in the field of banking activities and directly or indirectly provided for by the rule of information and banking law fixed in the legislation procedural form provided by law and result in legal consequences.

Key words: information relationships in banking, legal fact, events, actions, tangible signs of legal facts, regulatory signs of legal facts.